

Om Kirke Skensved

- en landsbys tidlige historie 1000-1800

Af Bent Hartvig Petersen

I mange sammenhænge er der skrevet lokalhistorie om landsbyerne Jersie, Solrød, Havdrup og Karlstrup, medens der er meget lidt om den ældst nævnte og en af Solrød kommunes større landsbyer - **Kirke Skensved**.

Denne artikel om landsbyen op til år 1800, er et forsøg på at råde bod på dette.

Kirken og de ældste tider

Den smukke kirke, der i dag ligger lidt vest for landsbyen, er ca. 100 år yngre end de øvrige landsbykirker på egnen. Den er bygget midt i 1300-tallet som et gotisk langhus. Det menes med stor sandsynlighed, at denne kirke er den anden kirke i landsbyen, idet de vandret jævnt liggende bånd af kridtkvadrate – flere med helt umotiverede false- tyder på genbrug fra en tidligere kirke.

Meget andet tyder på en tidlig landsby med kirke liggende vest for landsbyen og den nuværende kirke:

De tidligste fund er spor af bebyggelser fra Bronzealderen og fra Germansk Jernalder. Derudover er der spor af en landsby fra perioden 1000-1250 med stolpehuller fra sandsynligvis 3 gårde og en vindmølle.

Et andet tegn på en tidlig landsby finder vi i Danmarks Riges Breve, hvor Solrød kommunes ældste stednavn nævnes allerede i 1257, idet byen SCANSWITH omtales i et brev fra pave Alexander IV til Roskilde Frue Kloster. Paven fastslår at al jord og gods, som klosteret ejer ud over Sjælland, skal forblive urørt. Vi ved så nu, at Roskilde Frue Kloster ejede jord og en eller flere gårde i byen. Vi får så endvidere foræret det ældste stednavn i Solrød kommune - det er altså ikke Ulvemose nævnt 1277, der er kommunens ældste stednavn og som er symboliseret i kommunevåbnet med ulvetandsnittet !

Vi finder igen landsbyen nævnt i et brev fra 1272 i et gavebrev til Roskilde Agnete Kloster. Nu kaldes byen SCHIENSWYT MAGLÆ (Skensvedmagle). Et landsbynavn kombineret med "magle" anvendes overalt på Sjælland om et sogns hovedby (normalt også sognets kirkeby). I dette brev læser vi, at en præst i Haraldsted , Frederik, i et gavebrev skænker en ejendom i byen til Roskilde Agnete kloster.

Da byen også har ligget på hovedvejen sydpå fra Roskilde, der fik bispesæde allerede i 1020, er det usandsynligt, at der med denne tætte beliggenhed til domkirken og bispemagten ikke skulle have været en kirke på stedet langt tidligere end i midten af 1300-tallet. Da der ikke er fundet spor af en kirke sammen med de fundne gårdtomter og møllen, kan vi vel gætte på, at kirken har ligget på den nuværende kirkes plads.

Kirken i Kr. Skensved set fra sydøst. Det usædvanligt placerede tårn i gotisk stil i sydsiden med våbenhus nedenunder er tilbygget i slutningen af 1400-tallet og giver kirken et helt andet udseende end de øvrige kirker på egnen, hvor tårnet er placeret i vestenden af skibet.

Kirken nævnes i Roskildebispens Jordebog 1370, så den må være færdigbygget på den tid og tilhøre Domkirken. Efter Reformationen i 1536 kommer kirken - som meget andet kirke- og klostergods i landet - i Kronens eje.

Folkene dukker op i arkiverne...

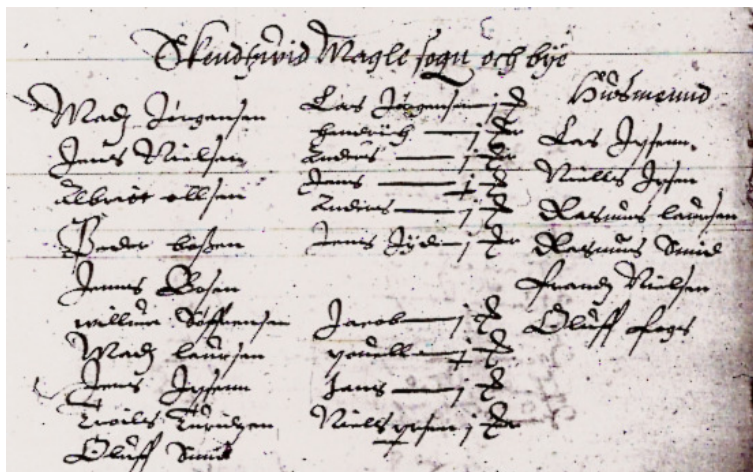
Omkring år 1500 begynder vi i arkiverne at finde navne på folk i byen. Sct. Agnes kloster ejer ifølge klosterets jordebøger 2 gårde i Skensvedmagle, idet der i 1508 er nævnt en fæster ved navn Mat: Jensenn [Matthias Jensen ?] og i 1513 en fæster ved navn Mat: Velassen [Matthias Villadsen ?].

I 1512 er Anders Lauensen af Skenswith med til at rejse en sag om fiskevand på herredstinget i Tune Herredsret.

Domkirken ser så sent som i 1568 – 32 år efter Reformationen - ud til stadig at være en større jordejer i byen, idet vi i Roskilde Kapitels Jordebog finder 6 bønder i Skensvedmagle, der skal yde afgifter til aflønning af kanniker i henholdsvis Brøndby og Aashøje præbende, Kannikernes fælles gods og Sct. Andreas alter. Således skal Jep Lauritzsenn yde 4 pd. byg, 2 lam, 2 gæs og 8 høns i afgift til Brøndby præbende. De øvrige, vi har navn på, er Frandtzs Hansen, Jep Olszenn, Jørgenn, Peder Lude og Niels Olsenn.

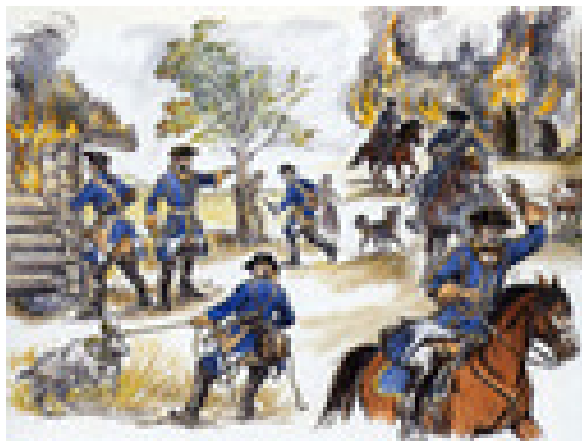
Kongelige ekstraskatter

Fra de tidligste tider har kongemagten belastet landets bønder med skatter til f.eks. krigsførelse og byggerier. Fra året 1606 begynder vi at finde skattelister i arkiverne, og ser hvilke skatter der blev udskrevet: kornskatter, penningeskatter, bådsmændsskatter, prinsesseudstyrsskatter, unionsskatter, kopskatter (skat på personer incl. tjenestefolk) og mange andre formål. Kongemagten var opfindsom, når bønderne skulle beskattes.

Den ældste skatteliste fra året 1606 for *Skendsvid Magle Sogn og Bye*. Vi finder i venstre kolonne navnet på bønderne, i midten "drenge" dvs. tjenestekarle og til højre husmændene. Vi får kun navn på de folk, der skulle betale skat, ikke på kvinderne eller de fattige, der ikke havde jord og ikke kunne betale.

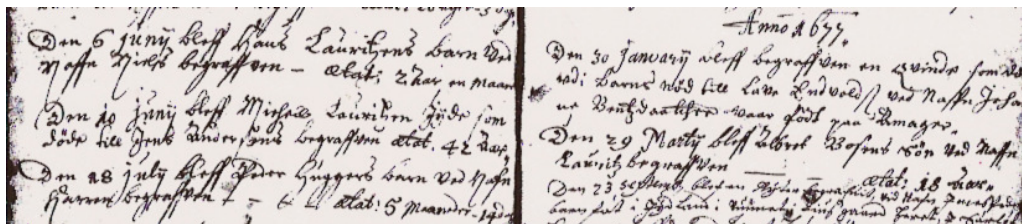
Ud over disse "ekstraskatter", der kom i en lind strøm, skulle både bønder og husmænd med jord betale årlig landgilde til den, der ejede gården og jorden. I matriklen år 1662 ser vi, at ejerkredsen nu omfatter Roskildegård dvs. byen København, Københavns Universitet, Conrectoren ved universitetet, de private ejere Willum Lange og S.Wibe og 2 gårde er nu overgået til ryttergods. Det samlede hartkorn og landgilde udgør i alt 108 tønder. I en matrikelekstrakt fra 1680 dukker Sct. Olai kirke i Helsingør og Højelse kirke op som ejere, så ejerkredsen er stadig blandet.

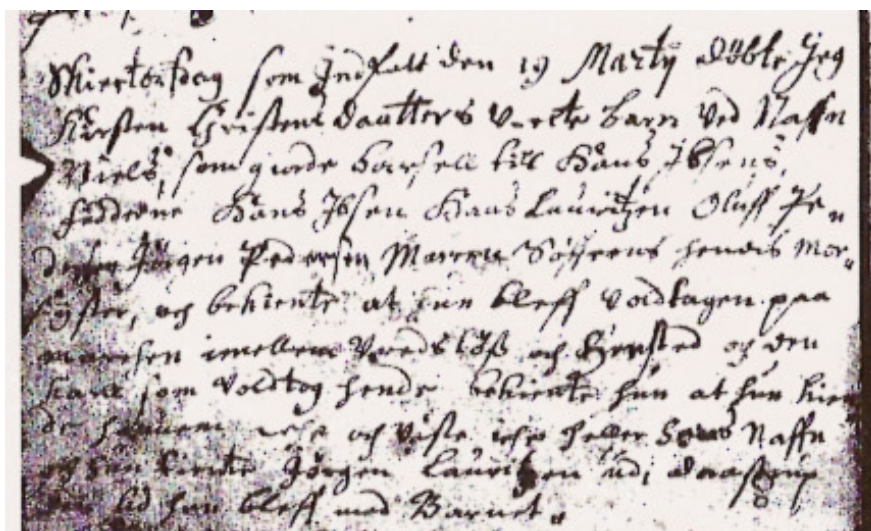
Svenskekrigene 1657-1660 blev en brutal oplevelse for landsbyen Kirke Skensved, som var en af de hårdest ramte her på egnen. Svenske ryttere for frem med bål og brand, stjal heste, kvæg og såsæd. I 1662-matriklen er 2 af gårdene "Øde og Affbrendt", 3 af dem "Nesten Nedfalden", 3 bønder betegnes som "Forarmed" og kun en af dem er betegnet som "Nogenlunde ved Magt".

Kirkebøgerne fortæller om vilkårene i 1600-tallet

I 1646 forordnede Christian IV, at præsterne fremover skulle føre kirkebøger, og det er så heldigt, at den første kirkebog i Kirke Skensved sogn er bevaret. Sognet havde dengang (og indtil 1816) præst fælles med Havdrup, og præsten her førte kirkebogen med registreringer om dåb, trolovelser/vielser og begravelser, og et par uddrag af denne første kirkebog giver et indtryk af en folks tilværelse i sognet omkring 1660:

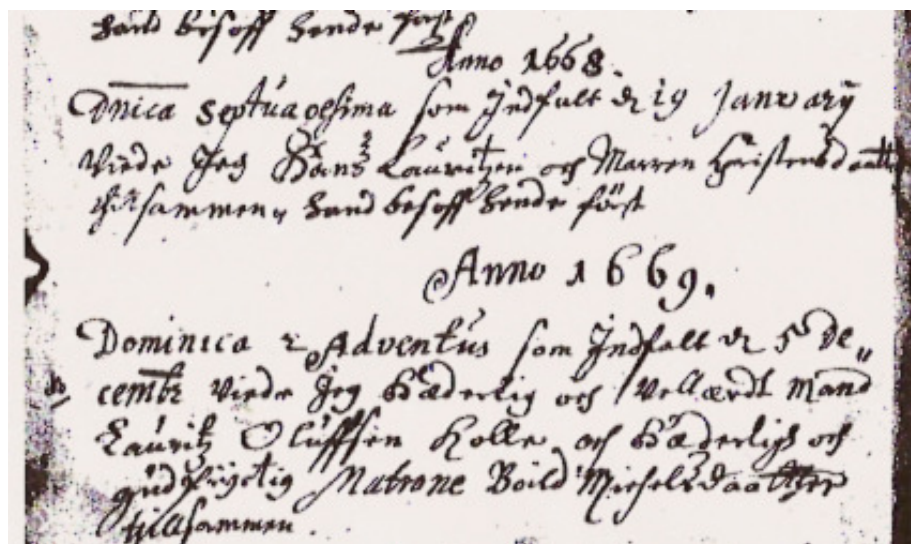

Hans Lauritzens barn bliver 2 år og Peder Huggers barn kun 5 måneder gammelt. En kvinde, der dør "i Barnsnød", og en dreng der dør som 18 årig. Bonden Michael Lauritzen bliver dog 42 år.

Vi finder også et drama: Kirsten Christensdatter får døbt sit uægte barn Niels. Vi ser, at hun bekiente at hun var blevet voldtaget på vejen mellem Vridsløse og Hersted, og hun påstår, at hun ikke kendte gerningsmanden og ikke heller hans navn. Kan vi tro historien, der jo foregår bekvemt langt væk fra Kirke Skensved, eller vægrer hun sig simpelt hen ved at opgive faderens navn?

Vi blader videre i kirkebogen og finder også et par vielser, så der har også fundet glædelige begivenheder sted:

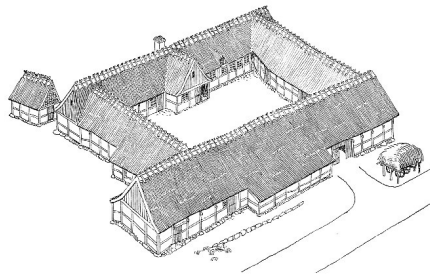
Først et bondebryllup i 1668: Hans Lauritzen og Maren Christensdatter er blevet viede søndag Septuagesima, men præsten bemærker at "Hand besoff hende først". Der er mange par, der får den bemærkning med i kirkebogen, så man får det indtryk, at det var ganske almindeligt, at brudene ventede sig før vielsen. Vi må huske, at præsten var den eneste myndighed vedrørende fødsler, dødsfald, trolovelser og vielser incl. evt. fadderskabssager, så det er næppe, fordi han var specielt snerpet, men sandsynligvis var det et juridisk spørgsmål at få det rigtige fadderskab fastlagt.

Dernæst et lidt finere bryllup i 1669: hæderlig og vellært mand Lauritz Oluffsen Kolle, der ægter en hæderlig og gudfrygtig matrone Bodild Michelsdatter. Han var den første sædedegn (fastboende degn) i Havdrup og Kr. Skensved sogne og tiltrådte embedet i 1666. Degnen forrettede kirketjeneste, medens der skulle gå mange år, før degnene også blev skoleholdere. Han bliver som værende "vellært" senere præst i Kalvehave.

Bønder og husmænd i 1700-tallet

Landsbyen kommer på fode igen efter svenskernes brutale besøg, og hen mod år 1700 er der sket en del ændringer i ejerforholdene. Der findes en meget udførlig skatteliste for en kopskat i 1699, og de sociale forhold beskrives ligeledes i denne liste, der dækker alle husstande i landsbyen - uanset skatteevnen.

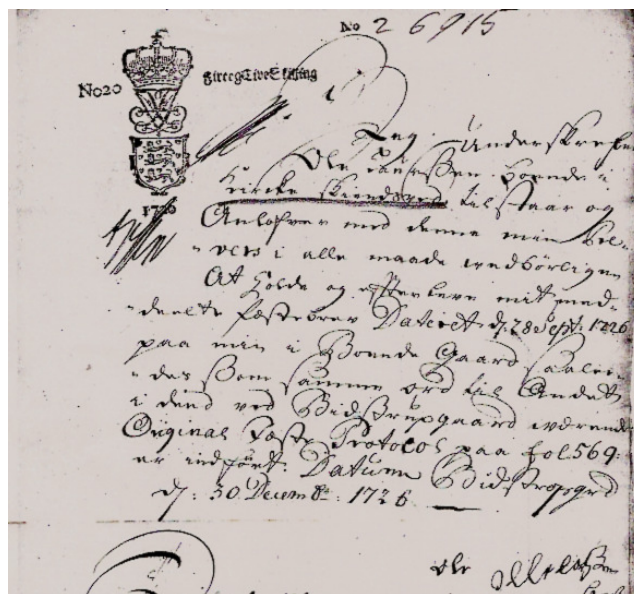
Byens 11 gårde, der alle ser ud til at være ved magt igen, ejes nu af Universitetet (3 gårde), Københavns Magistrat/Bistrup (1 gård), Lellingegård (4 gårde), medens de sidste 3 nu er ryttergoods. Der registreres endvidere 5 husmænd, der ikke har "hverken køer eller heste". Sluttelig noteres, at der er 1 indsidder samt 6 husstande med "forarmede" gamle og enker. I de i alt 23 husstande, er der altså fattigdom og nød i næsten hver tredje.

I løbet af 1600-tallets sidste halvdel begynder den klassiske 4-længede bondegård med separat stuehus at blive det almindelige til afløsning for tidligere tiders gårde, hvor man levede langt mere primitivt tæt sammen med dyrene og med røgen fra ildstedet ud gennem en lyre i taget. Omkring år 1710 blev det påbudt at husene skulle have muret skorsten, men det kneb med at få det gennemført i praksis.

Tegningen viser Pebringegården fra o. 1660 på Frilandsmuseet i Lyngby.

Vi har nu set, at det er forskellige godser og staten, der har overtaget gårdene, og vi bevæger os ind i det mørkeste århundrede i dansk landbrugs historie med bønder, der er stavnsbundne, ufrie og med hoveriforpligtelser over for godset. Fællesdriften med de øvrige bønder i landsbyen betød dyrkningsmetoder, der var århundreder gamle og urentable. Godsejerne blev desperate over manglende indtægter og forsøgte sig med stramninger i bl. a. hoveriet, men det hjalp naturligvis ikke en tøddel. Bønderne manglede motivationen.

Bonden Ole Hansens fæstebrev til Københavns Magistrat (Bistrup gods) i 1726. Han har tydeligt forsøgt selv at skrive under med pennen ført af godsets skriver.

Havde bønderne besværlige kår at leve under, havde de det dog bedre end den laveste klasse i byen - *husmændene*. Det var ligeledes godserne, der ejede husene, og der måtte erlægges landgilde ligesom for gårdene.

Vi lader et fæstebrev fra Bistrup på et hus i 1749 fortælle lidt om, hvordan en husmand var placeret i samfundet:

"Bendt Larsen overtager det hus som Jens Nielsen formedelst alderdom og svaghed må afstå.

- han skal holde huset forsvarligt, så det kan anstå Dannemænds Syn og Kiendelse*
- han skal i rette tid uden restance betale sine afgifter*
- han skal betale 4 Rigsdaler i indfæstning og en årlig afgift på 3 Rdl 2 mark"*
- han skal plante 5 piletræer i haven*
- han må ikke indlade sig i klammeri med bønderne om eng eller tørveskær*
- han skal være sit herskab og foged "hörig og lydig" under fæstes fortabelse"*

Hvordan den hidtidige fæster - den gamle og svagelige Jens Nielsen - så klarede sig, melder historien intet om !

Kravet om at være *hörig og lydig* finder vi også i bøndernes fæstekontrakter.

Benzonseje Gods (Risbyholm) har efterhånden overtaget flere gårde og huse i byen, og godsets skifteprotokol fortæller om forskellen på gårdfæstere og husmænd:

Gårdfæster *Hans Aagesen* dør i 1792. Han har en besætning på 5 køer og 8 heste og hans bo opgøres til i alt 492 rigsdaler.

Jordløs husmand *Jens Andersen* dør i 1790. Han har ingen besætning og hans bo opgøres til hele 11 rigsdaler.

I begge tilfælde lykkes det godset - som det var sædvanlig praksis - at opgøre gælden i ejendommen til et større beløb end boets værdi, idet man indregner bygningernes "brøstfældighed". Der bliver således intet tilbage til arvingerne.

Præster, degne og skoleholdere

Som nævnt var Kr. Skensved sogn anneks sogn til Havdrup (indtil 1816) og sognene havde fælles præst, der boede i præstegården i Havdrup landsby.

Sognebogen for Havdrup-Solrød sogne giver en udførlig beskrivelse af præsterne i disse 2 sogne helt fra Reformationen, hvorfor der ikke skal ske en gentagelse her i denne artikel. Degnene var ligeledes fælles for de 2 sogne og de er ligeledes udførligt beskrevet i sognebogen.

Vi har nævnt, at den første *sædedegn* Laurits Olsen Kolle blev ansat i 1666, så fra dette år har der altså været en fastboende degn i sognene. Degnens opgaver var først og fremmest at gå præsten til hånd med alle opgaver vedr. kirken og der var ikke tale om egentlig skoleundervisning, men dog om lidt undervisning af sognets unge i kristendomsforhold.

Egentlig skoleundervisning kom først til efter en forordning i 1739, og efter denne ordning skulle godserne sørge for, at der blev bygget et skolehus i hvert sogn.

Sognebogen nævner, at præsten Oluf Høfding ca. 1730 - efter opfordring fra bymændene - havde ladet en skole bygge i Kr. Skensved, så man må have været lidt tidligere ude her.

Det er ikke helt klart i hvilket omfang degnene også fungerede som skoleholdere, før vi finder en egentlig skoleholder i Kr. Skensved ved folketælingen i 1787, hvor *Hans Johnsen* er opført som "skoleholder og tingmand".

Landsbyen før udskiftningen op mod år 1800

Den første *folketælling* i landet fandt sted i 1787, og for første gang får vi navn og alder på alle beboere i byen incl. koner, børn og tjenestefolk, og dermed et godt indtryk af de enkelte husstande samt antal af børn og tjenestefolk. Vi ser endvidere, at den store dødelighed bevirkede, at mange blev gift flere gange.

Her er en side, der beskriver et par fattige indsidderfamilier:

Spiegelte

Sogn under *Renssø*, Amt, herunder samt det befolkede
af borte den 1ste Juli 1787, tilligemed Forklaring ved enhver Person's Stand, Embede og
Rørlig's Bet, med videre

Navnet og Embedet Borne, samt Familien Alene.	Personens Alder eller enhver Familien Alene.	Om enhver Person er adl. Familien, samt om Borne de ere egne eller søgte, af fæstet eller af hustru Egteskab.	Personens Alder der adl. hans Alder Adl. der regner	Ligst eller Mindre, om hans Alder de have været i Egteskab eller Egteskab.	Personens Tilfæl Embedet, Forretning, hans Alder eller Børn Egteskab.	Om den af Folketallet i hvert By og Sogn, som værdi.
<i>Renssø By</i>						
32 ^{de} Jan <i>Peder Mathiesen</i>	mand		62	gift 2 ^{de} gang	1 ^{ste} gang	
<i>Anna Mathiesen</i>	hans hustru		40	gift 1 ^{ste} gang	1 ^{ste} gang	
<i>Peder Mathiesen</i>	Barn af 1 ^{ste} gang		8	gift		
<i>Anna Mathiesen</i>	hans hustru		6			
<i>John Mathiesen</i>	hans hustru		9			
33 ^{de} Jan <i>Peder Mathiesen</i>	mand		73	gift 2 ^{de} gang	1 ^{ste} gang	
<i>Anna Mathiesen</i>	hans hustru		12	gift		
<i>John Mathiesen</i>	hans hustru		8			

Peder Mathiesen på 62 år er gift for anden gang med en kone på 40 år og han er "Indsidder og meget svag og fattig"

Bendt Larsen, der som nævnt overtog sit hus i 1749, er nu 73 år og enkemand for tredje gang og betegnes som "Indsidder og meget fattig".

Folketællingen giver os sammensætningen af de enkelte husstande i 1787:

- 12 - gårde
- 1 - skoleholder og tingmand
- 1 - smed
- 1 - husmand og hugger (tømrer)
- 11 - husmand og daglejer (dvs. jordløse)
- 1 - skomager
- 1 - indsidder og daglejer (dvs. ikke eget hus)
- 3 - indsidder og meget fattig (dvs. ikke eget hus)

Det samlede befolkningstal incl. tjenestefolk på gårdene udgør 157 personer.

I 1700-tallets sidste årtier kom der fra statsmagts og visse godsejeres side lidt gang i de helt nødvendige landboreformer, der på sigt skulle indføre selveje og afskaffe hoveriet samt ikke mindst afskaffe den helt urentable og upraktiske fællesdrift. Dette skulle ske ved samling af den jord, der hørte til den enkelte gård og udflytning af nogle af gårdene fra landsbyerne.

Før man tog fat på udskiftningen i Kirke Skensved i året 1784 lå alle gårde og huse samlet i landsbyen, der så således ud:

Vi ser nu på kortet, hvem der på dette tidspunkt ejede gårdene i byen:

U : Københavns Universitet (3 gårde)

M : Københavns magistrat / Bistrup (1 gård og 5 huse)

B : Benzonseje (5 gårde)

V : Vallø Stift (4 gårde)

De 15 huse var fordelt på de samme ejere.

Det næste århundrede - 1800-tallet ændrede afgørende forholdene i vores landsbyer. Gårde og huse blev flyttet ud på markerne og ændrede landskabets udseende. Der indførtes fattigforsorg og ordnede skoleforhold. Husmændene fik jord og landbrugets økonomiske forhold bedredes, ligesom langt de fleste landbrug overgik til selveje. Der kom sogneråd og demokratisk grundlov. Dertil kom højskoler, oplysning, andelsbevægelse og bedre social udligning .

Men det er den næste historie, og vi forlader her Kirke Skensved landsby, medens den endnu omkring år 1800 lå samlet som i de foregående mange århundreder.

Kildehenvisninger:

Danmarks Kirker – Kirke Skensved sogn

Fund og Fortidsminder www.dkconline.dk [Kulturarvsstyrelsen]

Danmarks Riges Breve [Rigsarkivet]

Danmarks Breve fra Middelalderen [Rigsarkivet]

Roskilde Sct. Agnes Klosters Jordebøger og Regnskaber 1508-1511

Roskilde Kapitels Jordebog 1568

Ekstraskattelister 1606-1699 [Rigsarkivet]

Matrikel 1662 - Rentekammeret [Rigsarkivet]

Matrikelekstrakt 1680-81 [Rigsarkivet]

Kirkebøger Kirke Skensved sogn

Bistrup Gods Fæsteprotokoller [Københavns Stadsarkiv]

Benzonseje Gods skifteprotokoller [Landsarkivet]

Havdrup-Solrød sogne – "Sognebogen" [1949]

Folketælling 1787 Kirke Skensved sogn

Udskiftningskort 1784 Kirke Skensved by [Solrød lokalhistoriske arkiv]